

Jarowiecki, Jerzy

Prasa we Lwowie w okresie Dwudziestolecia Międzywojennego : (wprowadzenie do tematu)

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 32/4, 41-56

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY JAROWIECKI (Kraków)

PRASA WE LWOWIE W OKRESIE DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO (WPROWADZENIE DO TEMATU)*

Lwów ze swą bogatą tradycją kulturalną w latach drugiej Rzeczypospolitej był — obok Krakowa na terenie dawnej Galicji — ośrodkiem wielkomiejskim. Miasto było środowiskiem uniwersyteckim, w którym obok Uniwersytetu Jana Kazimierza działała słynna Politechnika Lwowska, kształciła się młodzież z całego kraju w Akademii Rolniczej w Dublanach pod Lwowem, Krajowej Szkole Leśnej czy też w Akademii Weterynarii. Działały tu liczne towarzystwa naukowe, początkami sięgające połowy XIX w., kwitło życie teatralne i muzyczne, rozwijała się działalność wydawnicza, która nawet w okresie kryzysu w latach trzydziestych nie została osłabiona. Istniało tu prężne środowisko literackie i dziennikarskie.

Jest kilka powodów, dla których — poza emocjonalnym związkiem z miastem młodości — autor zajął się prasą lwowską w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Tak się składało, że zainteresowania badaczy omijały to prasowe środowisko wydawnicze. Dotąd prasa lwowska lat 1918 — 1939 nie stała się przedmiotem oddzielnego opracowania, znajdują się jedynie fragmentaryczne informacje w książkach ogólnie traktujących prasę II Rzeczypospolitej: chodzi tu np. o książki Andrzeja Paczkowskiego¹, Andrzeja Notkowskiego², czy też M. Pietrzaka³. Wzbogacane są one nielicznymi wspomnieniami ludzi związanych z lwowską prasą i dziennikarstwem, takich jak np. Klaudiusz Hrabek⁴ czy Marian Tyrowicz⁵. Brakuje przede wszystkim prac rejestrujących, pozwalających na pełne ogarnięcie interesującego nas zjawiska.

* Artykuł jest zmienioną wersją referatu wygłoszonego na Sesji Naukowej nt. „Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa i Lwowa w XIX i XX w.”, zorganizowanej przez Katedrę Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP w Krakowie, w dniach 28 i 29 listopada 1991 r.

¹ A. Paczkowski, *Prasa II Rzeczypospolitej 1918 — 1939*, Warszawa 1981; tenże, *Prasa w latach 1918 — 1939*, Warszawa 1980.

² A. Notkowski, *Prasa prowincjonalna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982.

³ M. Pietrzak, *Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918 — 1939)*, Warszawa 1963.

⁴ K. Hrabek, *Wspomnienia*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1969, z. 3, s. 485 — 531.

⁵ M. Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918 — 1939*, Wrocław 1991.

Skądinąd wiadomo, że Lwów znajdował się w grupie czterech największych ośrodków wydawniczych obok Warszawy, Poznania i Krakowa, prasa lwowska należała zaś do najbardziej stabilnych w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego: tu występowało zjawisko długowieczności prasy. Potwierdza ten fakt Andrzej Paczkowski w swojej książce *Prasa w latach 1918 — 1939*, pisząc, iż 1937 r. ukazywało się w Polsce 218 pism założonych przed 1915 r., co stanowiło 6% wszystkich tytułów wydawanych tego roku: środowisko lwowskie posiadało najwięcej pism długowiecznych — 14,2%, za nim w kolejności znajdowała się prasa wielkopolska — 13,4% i Krakowa — 11,5⁶.

Oficjalne dane statystyczne dotyczące stanu ilościowego prasy lwowskiej nie są właściwie dokładnie znane. Przypomnijmy, że zaczęto je opracowywać dopiero od lat 1924 — 1925, najpierw przez Wydział Prasowy i Wydział Społeczno-Polityczny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a od 1929 r. przez Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej. Nie wiedząc zatem, ile tytułów pism ukazywało się we Lwowie, w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP w Krakowie, w Pracowni Czasopiśmiennictwa i Zagadnień Wydawniczych, od dłuższego czasu próbuje się ustalić bibliografię tytułów, traktując to zadanie jako punkt wyjścia do dalszych badań⁷. Rejestruje się prasę w języku polskim, istnieją bowiem opublikowane spisy prasy ukraińskiej⁸ oraz prasy żydowskiej⁹.

Gromadząc dane do bibliografii prasy polskiej we Lwowie wykorzystano dostępne spisy oraz niektóre opracowania prasy 20-lecia międzywojennego. Podano analizie *Pierwszy spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej i Spis gazet i czasopism...*, *Katalog prasowy polskiej Agencji Reklamowej „Para”*¹⁰, *Katalog reklamowy Teofila Pietraszka*¹¹, *Urzędowy wykaz druków i Urzędowy wykaz czasopism nowych, wznowionych i zawieszonych*, *Bibliografię czasopism katolickich* ks. Z. Zielińskiego¹², *czasopism pedagogicznych* J. Musiał i S. Możdżenia¹³, opracowania wspomnianego już A. Paczkowskiego, A. Notkowskiego,

⁶ A. Paczkowski, *Prasa w latach 1918 — 1939...*, s. 410 — 411.

⁷ Na specjalistycznych seminariach magisterskich prowadzonych przez Jerzego Jarowieckiego powstały m.in. następujące prace: K. Foryś, *Czasopisma turystyczno-krajoznawcze przeznaczone dla młodzieży w latach 1918 — 1983*, Kraków 1985; A. Krzyk, *Bibliografia czasopism dla dzieci i młodzieży w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1985; A. Kucharczyk, *Czasopisma społeczno-kulturalne i literackie w dwudziestoleciu międzywojennym (1918 — 1939)*. Bibliografia, Kraków 1985; K. Nowak, *Czasopisma dla dzieci i młodzieży w Galicji w latach 1795 — 1918*, Kraków 1986; T. Dziński, *Czasopisma młodzieży akademickiej w latach 1918 — 1939*. Bibliografia, Kraków 1989; J. Jurczyk, *Lwowskie czasopisma dla dzieci i młodzieży w latach 1918 — 1939*, Kraków 1989; E. Czopek, *Polska prasa lwowska 1918 — 1939*. Bibliografia, Kraków 1991; K. Korczak, *Czasopiśmiennictwo sportowe i turystyczne w Polsce w latach 1918 — 1939*, Kraków 1977; M. Chmielec, *Polska prasa lwowska w latach 1864 — 1918*. Bibliografia, Kraków 1992. Z prac tych korzystano przy opracowaniu tego artykułu.

⁸ E. Misiło, *Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983.

⁹ M. Fuks, *Prasa żydowska w Warszawie 1823 — 1939*, Warszawa 1979; tenże, *Materiały do bibliografii żydowskiej prasy robotniczej i socjalistycznej w Polsce 1918 — 1939*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historii”, 1977 (cz. I), nr 3; 1978 (cz. 2) nr 2.

¹⁰ T. Pietraszek, *Spis gazet i czasopism RP Warszawskiego Biura Ogłoszeń*, Warszawa 1921 — 1939.

¹¹ *Katalog Prasowy PAR-a — Polskiej Reklamowej Agencji* Franciszka Krajny, Poznań 1921 — 1938/39.

¹² Z. Zieliński, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918 — 1944*, Lublin 1981.

¹³ S. Możdżeń, J. Musiał, *Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1977 r.)*, Kielce 1991.

J. Z. Białka¹⁴, I. Sochy¹⁵, S. Miszczuka¹⁶, B. Pietrzyk i W. Wójcika¹⁷, M. Pieczonki¹⁸, A. Pilcha¹⁹, J. Myślińskiego, J. Łojka, W. Władyki²⁰, różne katalogi biblioteczne, m.in. katalog alfabetyczny Państwowej Biblioteki Pedagogicznej we Lwowie²¹, katalog czasopism znajdujących się w Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności²² czy też w Bibliotece Jagiellońskiej²³.

Zebrano ogromną liczbę zróżnicowanych informacji. Tytułem przykładu przypomnieć można, że Andrzej Paczkowski w swojej książce o prasie w dwudziestoleciu międzywojennym wymienił jedynie 28 tytułów prasy lwowskiej, autorzy *Dziejów prasy polskiej* uwzględnili tylko 24 tytuły. *Katalog prasowy Paro* odnotował 302 tytuły prasy ukazującej się we Lwowie, w *Urzędowym wykazie czasopism wydawanych w Rzeczypospolitej* zamieszczono 329 tytułów, w *Spisie gazet i czasopism RP...* — 400 tytułów. W oparciu o wymienione wcześniej źródła informacji oraz poszukiwania własne ustalono, iż we Lwowie w latach 1918 — 1939 ukazywały się 904 tytuły prasowe oraz 72 jednodniówki (1101 — licząc zmianę tytułów).

Rozwój prasy lwowskiej w dwudziestoleciu międzywojennym podlegał tym samym uwarunkowaniom co cała prasa polska. Rzutowały więc na ten rozwój: prawo prasowe, warunki społeczno-kulturowe, warunki ekonomiczne i techniczne. Nie zatrzymując się nad szczegółowym analizowaniem przepisów prawnych regulujących produkcję wydawniczą (sprawę tę dobrze naświetlają książki A. Paczkowskiego i M. Pietrzaka), z koniecznością zwrócę jednak uwagę na specyficzną sytuację we Lwowie, w wyniku której następowało ograniczenie wolności prasy zagwarantowanej konstytucją RP z 21 marca 1921.

Na obszarze byłej Galicji, w listopadzie 1918 r. objęła władzę Polska Komisja Likwidacyjna z siedzibą we Lwowie, która miała przeprowadzić likwidację stosunków z Austrią i przejąć zarząd najważniejszych działów życia politycznego i gospodarczego. Odnosnie do prasy utrzymano dawne przepisy ustawy austriackiej z 1862 r., która szczegółowo regulowała zasady wydawania i rozpowszechniania czasopism. Obowiązywała także nadal ustawa karna z 1852 r., nowelizowana w 1862 r., określająca przepisy, które mogły być naruszone treścią pisma. Nie były one sformułowane zbyt rygorystycznie, toteż władze polskie miały w praktyce możliwości szerokiej ich interpretacji. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 21 marca 1921 r. gwarantowała wolność prasy. Artykuł 104,

¹⁴ J. Z. Białek, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918 — 1939. Zarys monograficzny, Materiały*, Warszawa 1987, s. 188 — 210.

¹⁵ I. Socha, *Czasopisma młodzieży szkolnej w Polsce 1918 — 1930*, Katowice 1986.

¹⁶ S. Miszczuk, *Spis tytułów prasy harcerskiej 1911 — 1939*, Warszawa 1983.

¹⁷ B. Pietrzyk, W. Wójcik, *Prasa harcerska w latach 1918 — 1939*, [w:] *Prasa dziecięca i młodzieżowa. Studia i materiały*, pod red. M. Adamczyka i J. Jarowieckiego, Kielce 1982, s. 76 — 95.

¹⁸ M. Pieczonka, *Czasopisma młodzieży akademickiej w latach 1918 — 1939*, tamże, s. 118 — 141.

¹⁹ A. Pilch, *Prasa studencka w Polsce 1918 — 1939. Zarys historyczny. Biblioteka*, Kraków 1990.

²⁰ J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka: *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.

²¹ Katalog alfabetyczny Państwowej Biblioteki Pedagogicznej we Lwowie Od nr 1 — 6300, Cz. 1: Książki i czasopisma polskie, Lwów 1933.

²² Katalog czaspism i wydawnictw ciągłych znajdujących się w Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności, t. I: Czasopisma ciągłe bieżące, Kraków 1930.

²³ Katalog czasopism polskich Biblioteki Jagiellońskiej, z. 1 — 4. Kraków 1974 — 1978.

przynajęcy każdemu obywatelowi pełną wolność wyrażania myśli i przekonań, równocześnie ograniczał tę swobodę przez podporządkowanie jej przepisom prawnym. Zasadę wolności prasy określał artykuł 105, który odrzucał m.in. zasadę stosowania cenzury przewencyjnej i systemu koncesyjnego na wydawaniu czasopism, gwarantując pełną swobodę kolportażu. Inne artykuły regulowały np. sprawy łączenia stanowiska poselskiego z funkcją redaktora odpowiedzialnego (art. 23), swobody rozpowszechniania sprawozdań z jawnych posiedzeń Sejmu i Komisji Sejmowych (art. 31) oraz rozpraw sądowych (art. 82). Rozporządzenia Prezydenta — po zamachu majowym — z października 1926 r. i maja 1927 r. dotyczące prasy, zetknęły się z protestem opinii publicznej i partii opozycyjnych, zastrząły bowiem przepisy prawa prasowego, dopuszczając możliwość stosowania cenzury przewencyjnej, a przez zwiększenie wysokości pieniężnych kar sądowych pozbawiały podstaw materialnych liczne pisma ugrupowań politycznych; wzrosła też gwałtownie liczba konfiskat pism. Mimo że przepisy zostały uchylone przez Sejm, aż do lutego 1930 r. rząd bezprawnie stosował uchylone rozporządzenia, nie dopuszczając do opublikowania uchwały Sejmu. Po lutym 1930 r. władze sanacyjne powróciły do sprawowania nadzoru nad prasą, w przeważającej części za pomocą ustaw zaborczych. We Lwowie obowiązywały oczywiście znów częściowo przepisy austriackie, z których część weszła do ujednoliconego kodeksu karnego z 1932 r. Sytuacja taka trwała do 21 listopada 1938 r. (Konstytucja — 23 kwietnia 1935 r. nie miała większego wpływu na ustawodawstwo prasowe), kiedy to Prezydent podpisał dekret prasowy wprowadzający wiele zmian na niekorzyść wolności prasy.

Nadzór prasowy w Polsce opierał się więc formalnie na zasadach kontroli represyjnej. W rzeczywistości było inaczej. Praktyczne zastosowanie przytoczonych przepisów sprowadzało się w istocie do kontroli przewencyjnej, niezależnie od tego były konfiskaty i zawieszania czasopisma. Cenzura podejmowała działania, aby utrudnić życie niepokornym wydawcom. W niektórych numerach decyzje sądu zatwierdzające konfiskaty obejmowały ponad jedną stronę druku petitem. Bywało tych konfiskat w jednym dniu od kilku do kilkudziesięciu²⁴. Tytułem przykładu wymienimy niektóre tytuły konfiskowanych pism: „Dziennik Ludowy” (1929 — 1931) — organ Polskiej Partii Socjalistycznej wydawany we Lwowie — częściej był konfiskowany od warszawskiego „Robotnika” — centralnego organu PPS; „Dziennik Poranny” (1934), „Dziennik Lwowski” (1929), „Echo Karpacie” — tygodnik ilustrowany, polityczny, gospodarczy, społeczny i literacki Podkarpacia (1929), „Echo Społeczne” — niezależny organ dla spraw politycznych, społecznych i kulturalnych (1932), „Echo Tygodnia” (1932), „Emigrant Polski” — czasopismo poświęcone sprawom polskiej emigracji i osadnictwa (1931), „Gazeta Niedzielną i Poniedziałkową” (1930), „Co słyhać w Polsce i Świecie” (1935), „Kurier Lwowski” — organ demokratycznej inteligencji (1933), „Lwowski Kurier Poranny” — niezależny dziennik społeczny, organ inteligencji (1929), „Nowa Prawda”, „Nowiny Wieczorne” (1930), „Nowy Tydzień” — tygodnik żydowski sfer gospodarczych, „Panteon Polski” — dwutygodnik poświęcony pamięci i czci poległych za niepodległość Polski, „Przegląd Współczesny”, „Ruch Kobiety” (1934), „Reforma” (1925), „Trybuna Robotni-

²⁴ K. Hrabek, *Wspomnienia*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1971, z. 1, s. 67; M. Pietrzak, *op. cit.*

cza" — organ Centralnego Komitetu Związku Proletariatu Miast i Wsi Galicyjskiej (1932), „Wiadomości” (1932), „Wierny Lwów” (1930), „Wieś i Państwo” — miesięcznik poświęcony sprawom wsi (1939).

Z wymienionych wyżej przykładowo dat wynika, że większość działań represyjnych wobec prasy podjęto po przewrocie majowym, kiedy to zaczęto stosować przepisy prawa prasowego z 10 maja 1927 r., a także sięgnięto po niektóre paragrafy austriackiego ustawodawstwa prasowego. I tak wskutek zastosowania tych przepisów m.in. w 1928 r. starostwo grodzkie nie przyjęło do wiadomości zgłoszenia nowego pisma „Proletariat”, gdyż wywiad policyjny ustalił, że zgłaszająca czasopismo Antonina Matulówna jest „podstawiona” przez partię komunistyczną²⁵. Również w 1936 r. starostwo grodzkie we Lwowie, nie mogąc znaleźć podstaw do likwidacji postępowego czasopisma „Sygnały”, oparło swą decyzję o zawieszeniu pisma na fakcie naruszenia przez redakcję podanych w deklaracji zgłoszeniowej terminów jego ukazywania się, co było spowodowane trudnościami finansowymi²⁶.

Działania te rzadko przerywały pracę redakcji, wzmagaly determinację wydawców, a wśród społeczeństwa rosła poczytność konfiskowanych pism. Często edycja objęta konfiskatą wydawana była następnie z białą plamą po usuniętym fragmencie, niekiedy sąd uchylał konfiskaty; wtedy zwolnione od konfiskaty artykuły drukowano ponownie. Wspomniano już, że po zamachu majowym liczba ingerencji cenzorskich uległa gwałtownemu wzrostowi; stosowano też różnorodną działalność represyjną. Często zamykano drukarnie bądź zawieszano ich działalność na czas nieokreślony za domniemane łamanie przepisów sanitarnych czy też rzekomy hałas i szkodliwe wyziewy. Gdy te środki zawodziły, uciekano się do powstrzymywania udzielania kredytów finansowych (pożyczka papierowa dla wydawnictw), odmawiano przedłużenia spłaty rat. W ten sposób lwowskiej organizacji Stronnictwa Narodowego odebrano dziennik „Kurier Lwowski”, wykupiono też ze środków Departamentu Politycznego MSW, za kwotę 120 tys. zł., z rąk Narodowej Demokracji dziennik „Słowo Polskie”, zamieniając go na gazetę obozu rządowego. Wcześniej miały miejsce napady bojówek na siedziby redakcji lub na drukarnie, tak jak w przypadku endeckiego „Słowa Polskiego” czy „Kuriera Lwowskiego”²⁷. Również w celu zawieszenia pisma wydawano we Lwowie — tak jak na obszarze byłej Galicji — decyzje o aresztowaniu redaktora odpowiedzialnego; aby pismo mogło dalej wychodzić, wydawca musiał od razu ustanowić drugiego redaktora. Poza redaktorem odpowiedzialnym i wydawcą prawo prasowe dużą wagę przykładalo do funkcji drukarza. Każdy egzemplarz czasopisma musiał być opatrzone miejscem jego wydania, co ułatwialo w wypadku decyzji o konfiskacie szybkie zajęcie nakładu w drukarni. W rozwoju ustawodawstwa prasowego w okresie międzywojennym występowała stała tendencja podwyższania kar pieniężnych za naruszanie przepisów prawa prasowego. Zauważalne jest to w rozporządzeniu Prezydenta z 4 listopada 1926 r., jak również w obydwu rozporządzeniach dotyczących prasy z 1927 r. Jeden z projektów ustawy prasowej z końca 1936 r. przewidywał podwyższenie kar grzywny za przestępstwa prasowe popełnione przez nieogledność do 50 tys. zł. Wła-

²⁵ M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 96 — 97.

²⁶ „Sygnały”, 1936, nr 22.

²⁷ A. Paczkowski, *op. cit.*, s. 15.

dze rządowe konsekwentnie i skutecznie stosowały praktyki reglamentacyjne. Uwagi te, mające charakter fragmentaryczny, wskazują jednocześnie na nie zagospodarowany do końca obszar badań.

Biorąc pod uwagę czynniki kulturowe, wpływające na rozwój prasy, należy przypomnieć, że liczba mieszkańców Lwowa w 1921 r. wynosiła 219 388 osób, a w 1937 ok. 350 tys.

W pewnym sensie wielkim bogactwem Lwowa „była tu różnaitość żywiołów narodowościowych, różnaitość, jakiej bodaj nie spotykało się w żadnym innym mieście europejskim” — pisał po latach w swoich wspomnieniach Marian Tyrowicz²⁸. Od stuleci mieszkali tu, obok Polaków, Ukraińcy, Ormianie i Żydzi. W okresie rozbiorów osiedliło się tu trochę Czechów, Węgrów, Austriaków, którzy z czasem ulegli spolonizowaniu. Z tą różnorodnością etniczną i narodowościową szła w parze różnorodność wyznaniowa. Lwów był siedzibą arcybiskupstwa rzymskokatolickiego (od 1412 r.), biskupstwa prawosławnego (od 1539 r.), biskupstwa ormiańskiego (od 1626 r.). Zamieszkiwali tu zatem katolicy obrządku łacińskiego, greckiego i ormiańskiego. Ponadto żyli tu wyznawcy judaizmu, ewangelicy, prawosławni. Procentowo struktura narodowościowa ludności Lwowa w 1928 r. przedstawiała się następująco: narodowość polska — 64,7%, żydowska — 23,9%; ruska (ukraińska) — 10,2%; inne narodowości — 1,2%.

Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego o poziomie wykształcenia, o strukturze zawodowej oraz płci i wieku mieszkańców miast można stwierdzić, że potencjalni czytelnicy prasy we Lwowie stanowili zbiorowość odznaczającą się: 1) przewagą osób z wykształceniem co najwyżej początkowym (110 777), 2) dominacją robotników, 3) przewagą kobiet (169 968) nad mężczyznami (142 263). Stosunkowo liczną grupę stanowiła we Lwowie inteligencja — warstwa pod względem czytelnictwa prasy najaktywniejsza. W 1921 r. wśród 219 388 mieszkańców było 51 090 pracowników umysłowych; w 1931 r. — 51 871 przypadało na 312 231, z czego około 12 825 zatrudnionych było w szkolnictwie, oświacie i kulturze.

Do ogólnej aktywizacji kulturalnej mieszkańców miasta i budzenia zainteresowania słowem drukowanym, czytelnictwem prasy przyczyniła się przede wszystkim oświata. W 1928 r. istniały we Lwowie 44 szkoły powszechne (w tym 17 męskich, 22 żeńskie, 5 mieszanych), 18 szkół zawodowo-dokształcających (15 męskich, 3 żeńskie). W 1937 r. 15 tys. dzieci uczęszczało do szkół. Szkolnictwo wyższe reprezentował Uniwersytet Jana Kazimierza, ufundowany w 1661 r., trzeci co do wielkości w Polsce — po krakowskim i wileńskim. Coraz prężniej działała założona w 1844 r. Akademia Techniczna, przekształcona w 1921 r. w znaną w okresie międzywojennym Politechnikę Lwowską. Młodzież studencką kształciły również Akademia Rolnicza w Dublanach (w latach 1856 — 1900 nosiła nazwę Wyższej Szkoły Rolniczej), Akademia Weterynarii (od 1881 r.). Obok wyższych uczelni myśl naukową kształtowały liczne towarzystwa naukowe. Były to: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne (od 1868 r.), Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika (od 1875 r.), Polskie Towarzystwo Historyczne (od 1886 r.), które powołało do życia wychodzący do dziś organ naukowy „Kwartalnik Historyczny”. W 1886 r. powstało też Towarzystwo Literackie

²⁸ M. Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918 — 1939...*, s. 9.

im. Adama Mickiewicza, które od 1887 r. zaczęło wydawać swój „Pamiętnik”, przekształcony w 1902 r. w „Pamiętnik Literacki”, do dziś najważniejsze naukowe czasopismo polonistyczne. Powstałe w 1896 r. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze zapoczątkowało czasopismo etnograficzne pt. „Lud”, a Polskie Towarzystwo Filozoficzne od 1911 r. rozpoczęło wydawanie „Ruchu Filozoficznego”. Istniało również Towarzystwo dla popierania Nauki Polskiej, Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa, Galicyjskie Towarzystwo Muzyczne, Ukraińskie Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki.

W okresie zaborów, mimo niewoli, jakby na zasadzie samoobrony narodowej rozwijała się we Lwowie kultura i nauka. W dwudziestoleciu międzywojennym nastąpił dalszy jej rozwój. Pracowali tu wybitni uczeni. Działali też znani literaci, współpracujący często z czasopismami, np. z „Sygnałami”, „Dziennikiem Polskim” (prowadzili tu własną kolumnę pt. „Kolumna Rybałtów”), „Naszym Krajem”, „Sceną Lwowską”, „Przewodnikiem Naukowo-Literackim” (dodatkiem do „Gazety Lwowskiej”), „Lwowskimi Wiadomościami Muzycznymi i Literackimi”, „Kulturą Lwowa”.

Techniczne funkcjonowanie prasy lwowskiej opierało się na istniejących w mieście drukarniach. W dwudziestoleciu międzywojennym poligrafia lwowska odczuwała braki materialne. Drukarni było wprawdzie wiele (ok. 70), lecz wszystkie niemal były od lat nie doinwestowane. Modernizacja ich następowała bardzo powoli. Przypomnijmy, że pierwsza maszyna rotacyjna dotarła do Lwowa już w 1902 r. (w drukarni „Słowa Polskiego”), ale skład linotypowy zastąpił ręczny dopiero w połowie lat dwudziestych XX w. Bazę stanowiły głównie maszyny płaskie, pospieszne „bostonki” i „Phönixy” — urządzenia do stereotypii i cynkografii, dalekie jednak od europejskiego poziomu, co niewątpliwie rzutowało na niskie nakłady prasy lwowskiej. Tuż przed wybuchem II wojny światowej najnowocześnie wyposażone były Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze „Książnica — Atlas”. W najstarszej oficynie wydawniczej, firmy Piller-Neuman, składano tekst ręcznie. W tych warunkach wydawanie prasy narażało na różne trudności. Niektórzy redaktorzy kupowali drukarnie: Władysław Łoziński, Roger Battaglia, Bolesław Wyslouch; rozwijały się pod względem technicznym prywatne zakłady, wśród których wyróżniała się spółka wydawnicza „Słowa Polskiego”.

Przejdźmy z kolei do samej prasy. W latach 1918 — 1939 wychodziły we Lwowie 904 czasopisma w języku polskim (1104 w sytuacji, gdy za podstawę obliczeń przyjęto tytuł pierwotny i wtórny), 48 kalendarzy i 72 jednodniówki.

Andrzej Notkowski, pisząc o prasie prowincjonalnej w II Rzeczypospolitej, stwierdzał, iż pod względem wydawanych czasopism do 1929 r. Lwów znajdował się na 4 miejscu w kraju (po 3 ośrodkach makroregionalnych), z liczbą 120 — 150 czasopism. Wypada w tym miejscu skorygować nieco te informacje. Na podstawie zgromadzonych danych wiadomo dziś, że do 1929 r. we Lwowie wychodziło 249 czasopism. Takich korekt można przeprowadzić więcej. Stosunkowo ściślejsze dane na temat liczby tytułów podaje Andrzej Paczkowski (uwzględniając stan na 31 XII, tj. w końcu roku), chociaż występują też różnice w wyliczeniach autora *Prasy w latach 1918 — 1939*²⁹ i piszącego te słowa.

²⁹ A. Paczkowski, *op.cit.*, s. 434. Wyliczenia autora wykonano na podstawie bibliografii sporządzonej przez E. Czopek, *Polska prasa lwowska...*

Tabela 1.

	1919	1922	1924	1926	1927	1937
A. Paczkowski	75	146	103	169	203	243
Autor	119	149	157	186	214	228

Z tabeli 1 wynika, iż prasa lwowska od 1919 r. systematycznie zwiększała liczbę tytułów. W porównaniu ze stanem z 1918 r. osiągnęła w 1928 r. poziom dwukrotnie wyższy, a w 1933 jej poziom wzrósł o 2,3 raza. Było to tempo ogromne: 1924 — 100%, 1937 — 235%. Pod tym względem Lwów znalazł się za Poznaniem (342), Warszawą (328) i Wilnem (244). Kraków miał tempo wzrostu 187.

Wszelkie zmiany liczby tytułów były odbiciem tzw. ruchu wydawniczego, żywotności i śmiertelności prasy, czyli zakładania i likwidowania pism. Spośród wychodzących we Lwowie w latach dwudziestolecia międzywojennego 904 pism aż 1/3 nie przetrwała nawet jednego roku, kończąc często żywot po kilkunastu numerach. Owa efemeryczność prasy stała się przedmiotem krytycznych uwag na łamach „Prasy” w 1937 r. Stefan Krzywoszewski pisał o „chmarze jedno- lub kilkutygodniowych muszek wydawniczych z równą łatwością rozpoczynających krótki żywot, jak go kończących, wprowadzających na rynku wydawniczym szkodliwy zamęt, podkopujących zaufanie czytelników i interesów, a skutkiem tego osłabiających autorytet prasy”.

Z danych, jakimi dysponujemy, wynika, iż we Lwowie w przedziale czasowym do jednego roku znalazło się 311 pism, od jednego roku do dwu lat ukazywało się 146 tytułów, najwięcej, bo aż 173 tytuły miały żywot od trzech do pięciu lat, od sześciu do dziesięciu lat trwał żywot 122 pism, 47 ukazywało się od jedenastu do piętnastu lat, 39 przetrwało od szesnastu do dwudziestu lat, ponad dwadzieścia lat na rynku prasowym utrzymało się 66 tytułów.

Prasa we Lwowie miała zróżnicowany rozwój. Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości cechuje stosunkowo duża dynamika, co wyraziło się liczbą nowo powstałych tytułów: najwięcej, bo 27% powstało w 1921 r.; na ukazujących się 148 pism na nowo założone przypada 40 (zlikwidowano 25). Podobnie wysoki

Tabela 2. Pisma nowo założone i zlikwidowane we Lwowie w latach 1918 — 1939

Pisma \ Rok	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Ilość pism wychodzących ogółem w roku	121	119	128	148	149	144	157	181
Nowo założone w roku	26	21	24	40	27	14	18	36
Zlikwidowane w roku	19	18	20	25	19	5	13	29
% nowo założonych w ogólnej liczbie pism wychodzących	21,5	17,6	18,7	27,0	18,0	9,7	11,5	19,8
% zlikwidowanych pism w ogólnej liczbie wychodzących	15,7	15,1	15,6	16,9	12,7	3,5	8,3	16,0

Źródło: Wyliczenia na podstawie zgromadzonej bibliografii prasy lwowskiej za lata 1918 — 1939 przez E. Czopek, *Polska prasa lwowska w latach 1918 — 1939. Bibliografia adnotowana*. Praca magisterska napisana pod kier. J. Jarowieckiego w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP w Krakowie, Kraków 1991, maszynopis, sygn. 743.

wskaźnik rozwoju przypadł na lata 1930 — 1934: na 269 pism wychodzących w 1930 r. nowo założonych było 63 (23%), w 1931 analogicznie: na 262 — 52 (19,8%), 1932: na 264 — 64 (24,2%). Natomiast najwięcej pism zlikwidowanych przypada na lata 1930 — 57 (21,2%), 1931 — 58 (22,1%), 1938 — 45 (21,3%). W latach 1918 — 1930 oraz 1932 — 1935 liczba nowo założonych tytułów przeważała nad zlikwidowanymi, w pozostałych było odwrotnie (bliższe dane w tabeli 2).

Zamykając tę część rozważań przypomnijmy, że z założonych 95 tytułów przed 1918 r. do wybuchu wojny przetrwało aż 28 tytułów; najbardziej stabilne okazały się czasopisma religijne, naukowe i fachowe, wyjątek stanowiła „Gazeta Lwowska”, założona jako urzędowa w 1811 r., „Słowo Polskie”, ukazujące się od 1896 r., oraz czasopismo ilustrowane dla dzieci i młodzieży „Mały Światek”, którego pierwszy numer wydano w 1887 r. Do tytułów długowiecznych należały m.in.: „Gazeta Kościelna” — tygodnik poświęcony sprawom kościelnym, ukazujący się od 1893 r., „Dzwonek Trzeciego Zakonu” — organ tercjarstwa i misji franciszkańskich, którego pierwszy numer ukazał się w 1885 r., „Królowa Apostołów” — pismo pallotynów wydawane od 1908 r., „Kurenda Konsystorza Metropolitalnego” — pismo konsystorza metropolitalnego obrzędu łacińskiego od 1783 r., „Czasopismo Techniczne” — organ Towarzystwa Politechnicznego, założone w 1883 r., „Eos” — czasopismo Towarzystwa Filologicznego od 1894 r., „Kosmos” — czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników od 1876 r., „Muzeum” — wydawane przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych od 1885 r., „Szkoła” — poświęcona najpierw sprawom szkół ludowych i średnich (od 1868 r.), a później pismo pedagogiczne Stowarzyszenia Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, „Ognisko” — czasopismo drukarskie i pokrewnych zawodów od 1895 r., „Rolnik” — czasopismo rolniczo-przemysłowe od 1867 r., „Przewodnik Kółek Rolniczych” (1889), który od 1929 r. zmienił tytuł na „Zagrodę Wzorową”, „Przewodnik Gimnastyczny” — organ Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” od 1881 r., „Łowiec” od 1878 r., „Sylwan” — miesięcznik poświęcony leśnictwu, ukazujący się od 1883 r.

Problemem staje się ustalenie wielkości nakładów poszczególnych pism.

1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
186	214	242	249	269	262	264	271	255	250	242	228	211	183
33	48	48	52	63	52	64	54	48	45	34	44	25	11
18	20	44	41	57	58	45	53	47	43	48	42	45	169
17,7	22,4	19,8	20,9	23,4	19,8	24,2	19,9	18,8	18,0	14,0	19,3	11,8	6,0
9,7	9,3	18,2	16,5	21,2	22,1	17,0	19,5	18,4	17,2	19,8	18,4	21,3	92,3

Spośród zarejestrowanych tytułów tylko w odniesieniu do 138 (tj. 15%) znaleziono wstępnie dane dotyczące jednorazowego nakładu. Przykładowo można stwierdzić, iż najwyższe nakłady osiągały pisma ogólnoinformacyjne (np. „Ilustrowany Ekspres Wieczorny” — 50 tys., „Dziennik Polski” — 30 tys.), a także czasopisma wyznaniowe (np. „Żyć po Bożemu” — 80 tys., „Apostolstwo Chorych” — 19 tys., „Gazeta Niedzielną” — 10 — 21 tys.) lub przeznaczone dla określonego kręgu odbiorców, np. dla kobiet („Świat Kobiety” — 20 tys.). Średnio nakłady dzienników czy tygodników polityczno-informacyjnych sięgały do 15 tys. egz. jednorazowego nakładu (np. „Dziennik Ludowy” — 15 tys., „Dziennik Lwowski” — 6 — 10 tys., „Gazeta Lwowska” — 10 tys., „Gazeta Poranna” — 12 tys., „Głos Lwowa” — 15 tys., „Kurier Lwowski” — 18 tys., „Słowo Narodowe” — 10 tys.). Najniższe nakłady miały czasopisma naukowe, wynosiły one od tysiąca do dwu i pół tysiąca egzemplarzy (np. „Kosmos” — 2,5 tys., „Czasopismo Techniczne” — 1,8 tys., „Kwartalnik Antykwański” — 1,5 tys., „Kwartalnik Historyczny” — 2 tys., „Przegląd Teologiczny” — 1 tys.). Pisma dla dzieci i młodzieży nie przekraczały 5 tys. egzemplarzy, czasopisma szkolne miały nakład od 50 do 1200 egzemplarzy.

Różna była częstotliwość ukazujących się tytułów prasy lwowskiej, ale ustalono ją jedynie w odniesieniu do 401 tytułów. I tak dzienników było 31, tygodników — 138, dwutygodników — 57, miesięczników — 189, dwumiesięczników — 6, kwartalników — 35, półroczników — 1, roczników — 20. W pozostałej grupie 503 tytułów część ukazywała się nieregularnie, przy analizie tytułów prasy szkolnej i studenckiej można tylko w przybliżeniu ustalić dane. Natomiast dowodnie można stwierdzić, iż przewagę miały czasopisma o małej częstotliwości ukazywania się. To zjawisko wydaje się być zbieżne z tendencjami ogólnopolskimi.

Zebrałe tytuły prasy lwowskiej poddano wstępnej klasyfikacji tematycznej, przyjmując za podstawę zawartość treściową pism. Zgromadzone dane pozwalają stwierdzić, że najliczniejszą grupę stanowiły pisma fachowe (241 tytułów, tj. 21,5%) oraz ogólnoinformacyjne i polityczno-informacyjne (175 tytułów, tj. 17,8%); blisko 10% — to czasopisma naukowe (93 tytuły), 9% — społeczno-kulturalne i literackie (88 tytułów); do tej grupy można w pewnym stopniu zaliczyć czasopisma satyryczno-humorystyczne (18 tytułów — 4,9%). Ukazywały się też czasopisma wyznaniowe: katolickie (34), grekokatolickie (22), ormiańskie (3) — łącznie 5,9%, czasopisma dla dzieci i młodzieży (41 tytułów — 4,1%), szkolne (29), studenckie (39, pedagogiczne (54)), kobiece (11), sportowe (47), wojskowe (23), związków zawodowych (35), urzędowe (6) — pozostałych nie sklasyfikowano.

Biorąc pod uwagę dominujące funkcje społeczne, stwierdzić można, że we Lwowie ukazywała się prasa informacyjna, prasa opinii, informacyjno-publicystyczna, prasa edukacyjna, rozrywkowa, religijna, naukowa itp. Pisma powstawały dla różnych kręgów odbiorców: miały charakter uniwersalny, adresowano je do dzieci i młodzieży, uczonych, nauczycieli, robotników, rolników, wojskowych, kobiet... Różnorodny był status organizacyjno-instytucjonalny prasy we Lwowie: obliczyłem, iż było 460 wydawców:

1. Pisma związane z ugrupowaniami politycznymi (przykłady):

- a) partie prawicowe — Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, Związek Ludowo-Narodowy („Słowo Polskie”, „Ojczyzna”, „Kurier Powszechny”), Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe („Rzeczpospolita”), Stronnictwo

- Narodowe („Akcja Narodowa”, „Echo Polski”, „Lwowski Dziennik Narodowy”, „Słowo Narodowe”, „Prawda Narodowa”), Zjednoczenie Narodowo-Ludowe („Głos Ludu”);
- b) partie centrowe — PSL „Piast” („Sprawa Ludowa”, „Kurier Lwowski), Chrześcijańska Demokracja, Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Pracy („Gazeta Codzienna”, „Głos Pracy”), Stronnictwo Chłopskie („Chłopska Sprawa”);
 - c) prasa demokratyczno-liberalna — Związek Legionistów Polskich („Wola i Czyn”, „Panteon Polski”), liberalna: „Wiek Nowy”, „Przegląd Poranny”;
 - d) partie lewicowe — PPS („Dziennik Ludowy”, „Nasze Hasło”, „Gazeta Ludowa”), PSL Wyzwolenie („Chłopski Sztandar”), PSL Lewica („Sprawa Chłopska”), KPP, KPZU;
 - e) BRWR i prasa prorządowa — „Głos Lwowa”, „Odrodzenie”, „Dziennik Lwowski”, „Słowo Polskie”, „Dziennik Polski”, „Wiek Nowy”, „Gazeta Lwowska”, „Gazeta Poranna”, „Ilustrowany Goniec Poranny”, „Ilustrowany Goniec Wieczorny”.
2. **Pisma podległe władzom administracyjnym, instytucjom państwowym:**
Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Biuro Statystyczne m. Lwowa, Uniwersytet Jana Kazimierza, Centralna Kasa Kredytowa, Dowództwo Okręgu Korpusu Armii, Dyrekcja Kolei Państwowych, Kuratorium Okręgu Szkolnego.
 3. **Pisma podległe instytucjom, towarzystwom, stowarzyszeniom naukowym, kulturalnym, społecznym:**
Galicyjskie Towarzystwo Leśne, Związek Księgarzy i Wydawców Polskich, Koło Bibliotekarzy Polskich, Krajowe Towarzystwo Naftowe, Naukowe, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Filologiczne, Historyczne, Numizmatyczne, Humanistyczne, Pedagogiczne itp.
 4. **Pisma podległe związkom wyznaniowym:**
rzymskokatolickiego — Akademickie Towarzystwo Katolickie Instytut Akcji Katolickiej; ormiańskiego — Archidiecezja Lwowska Obrządku Ormiańskiego; grekokatolickiego, innym związkom wyznaniowym;
 5. **Pisma organizacji młodzieżowych:**
Związek Harcerstwa Polskiego, Młodzież Towarzystwa Szkoły Ludowej, Młodzież Akademicka „Odrodzenie”.
 6. **Pisma spółek akcyjnych:**
Chrześcijańska Spółka Wydawnicza, Katolicka Spółka Wydawnicza, Spółka Wydawnicza „Depesza Polska”, „Kurier Społeczny”, „Nowa Polska” „Lwowski Kurier Poranny” itp.
 7. **Pisma wydawane przez osoby prywatne:**
Księgarnia Gubrynowicza, Połanieckiego, Altenberga, Bardacha.
Pełna charakterystyka lwowskiej prasy okresu dwudziestolecia międzywojennego, ze względu na charakter niniejszego tekstu jest niemożliwa. Ograniczmy się zatem do ogólnego przedstawienia zjawiska.
Z przytoczonych wcześniej danych liczbowych wynika, iż najliczniejsza była prasa informacyjno-polityczna. Pełną jej charakterystykę można podać po uważnej analizie zawartości, co pozwoliłoby na ustalenie linii politycznej poszczególnych tytułów czy też potwierdzenie ich apolityczności. Wiadomo, że za jedną z silniejszych partii uchodziło Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe, które po 1928 r. zmieniło nazwę na Stronnictwo Narodowe. We Lwowie jej organem było „Słowo Polskie”, którego redaktorami byli Wacław Mejbaum, Stanisław Grab-

ski, Antoni Skrzyczyński, a autorami m.in. Roman Dmowski, Zygmunt Wasilewski, Roman Rybarski. Dziennik ten, założony w 1896 r., należał przed I wojną światową do najlepiej redagowanych w Galicji, wznowiony w grudniu 1918 r. borykał się z wieloma trudnościami, nie wrócił do dawnej świetności; osiągał 10 tys. egz. jednorazowego nakładu przy objętości do 12 stron (zaczynał od 2)³⁰. W latach 1926 — 1930 „Słowo Polskie” zmieniło linię polityczną, przechodząc do rządzącego obozu Piłsudskiego za sprawą grupy kierowanej przez Wacława Mejbauma i Stefana Mękarskiego. W piśmie tym pisali m.in. Stefan Kawyn, Kazimierz Zakrzewski, Jerzy Krzczunowicz. Z obozem belwiderskim związane były też inne pisma, np. „Gazeta Lwowska”, „Gazeta Poranna”, „Ilustrowany Goniec Poranny”, „Wiek Nowy”; na stronę rządową przeszedł też „Kurier Lwowski”, związany dotąd ze Stronnictwem Narodowym, a po jego zamknięciu w 1935 r. zespół redakcyjny powołał do życia „Dziennik Polski”, którego redaktorem został Klaudiusz Hrabek. Pismo to odegrało ważną rolę w próbie znalezienia związków ideologii młodych narodowców z obozem sanacyjnym, zjednało do współpracy w różnych okresach znanych autorów, m.in. Stanisława Grabskiego, Henryka Lubieńskiego, Mariana Piszczkowskiego, Teodora Parnickiego, Tadeusza B. Ulanowskiego, Zygmunta Wojciechowskiego, Mirosława Żuławskiego³¹.

Na terenie Lwowa działało aktywnie Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”. Najbardziej znanym i jednym z najtrwalszych był dziennik „Kurier Polski”, ukazujący się w latach 1883 — 1935. Pierwszym współwłaścicielem i wydawcą był Bolesław Wysłouch, który też został redaktorem naczelnym. Później dziennik wydawany był przez Spółkę Wydawniczą „Kuriera Lwowskiego”, a od 1918 r. redagowany kolejno m.in. przez Henryka Rewakowicza, Jana Dębskiego, Włodzimierza Jampolskiego. Od 1925 r. redakcja w podtytule odnotowała: „Organ demokratycznej inteligencji”.

Wiosną 1920 r. zaczęło się ukazywać nowe pismo PSL — „Sprawa Ludowa”, tygodnik przeznaczony dla czytelnika wiejskiego. Zostało ono zorganizowane przez zespół redakcyjny „Kuriera Lwowskiego”, pod kierownictwem Jana Bryła, a redakcja pisma od 1922 r. mieściła się również w budynku „Kuriera Lwowskiego”. Nakład pisma początkowo wynosił 7 tys. egz., a następnie wzrósł do 12 tys. egzemplarzy.

Organem Związku Polskich Stronnictw Ludowych „Wyzwolenie” i „Jedność Ludowa” był „Chłopski Sztandar”, tygodnik ukazujący się (najpierw w Choczynie) od 1921 r. (przez 10 lat pod redakcją Józefa Putka), który swym zasięgiem ogarniał Lwów. W 1926 r. zostało utworzone Stronnictwo Chłopskie, którego pismem we Lwowie stała się, obok krakowskiego „Przyjaciela Ludu”, redagowanego przez Bolesława Wysłoucha, „Sprawa Chłopska” (1920 — 1928) pod redakcją Stanisława Przepióra.

Ważne miejsce wśród prasy lwowskiej zajmowały czasopisma społeczno-kulturalne i literackie, mimo iż cechowała je duża efemeryczność. Spośród zarejestrowanych 88 tytułów więcej niż połowa nie przetrwała jednego roku (45), a tylko żywot siedmiu trwał 10 i więcej lat. Wśród tych ostatnich znajdowały się

³⁰ Tamże, s. 450.

³¹ Por. J. Łojek, J. Myśliński, W. Władysław: *Dzieje prasy polskiej...*, s. 110; A. Paczkowski: *Prasa II Rzeczypospolitej...*, s. 102 — 103.

m.in. „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie”, „Przegląd Filmowy i Teatralny”. „Lwowskie Wiadomości...” były organem Związku Muzyków Pedagogów i zajmowały się sprawami kultury muzycznej i twórczości literackiej. Ukazywały się od 25 X 1925 do 8 VI 1931 i od 23 XI 1932 do V 1934 r. Na swych łamach podejmowały przede wszystkim problematykę literacką, publikując — obok twórczości oryginalnej (np. M. Czuchnowski, W. Zechenter, M. Piechal, J. A. Gałuszka, L. Chwistek, S. Grabiński) — artykuły z zakresu teorii, krytyki i historii literatury polskiej i obcej. Na łamach czasopisma spotkać można znane nazwiska: Kazimierza Czachowskiego, Juliusza Kleinera, Zygmunta Czernego, Kazimierza Bukowskiego, Stefana Kołaczewskiego³². „Przegląd Filmowy i Teatralny” należał do najbardziej poczytnych pism filmowych w kraju i przekraczał 30 tys. egz. jednorazowego nakładu.

Z grupy czasopism społeczno-kulturalnych wysoki poziom wydawniczy prezentowało pismo lewicy — „Sygnały”, powstałe w 1933 r. z inicjatywy Tadeusza Hollendra (red. naczelny), Haliny Górskiej i Karola Kuryluka, w celu prowadzenia walki o wolną i postępową myśl, co powodowało liczne konfiskaty. Przez pierwszy rok pismo służyło głównie młodym talentom i nie deklarowało konkretnego programu ideowego. W artykule redakcyjnym w numerze 1 pisano: „Wychodzimy na świat bez programu [...] Razem nie stanowimy ani lewicy, ani prawicy”³³. Trudności finansowe spowodowały zawieszenie pisma na prawie półtora roku. Wznowione w 1936 r. „Sygnały” skupiły wokół siebie grupę postępowej inteligencji, publikując na swych łamach liczne artykuły polemiczne i dyskusyjne o społecznej roli inteligencji, o niemieckim faszyzmie, antysemityzmie, o filozofii marksistowskiej. Szeroko traktowana była problematyka literacka. W pewnym sensie „Sygnały” były nowatorskie — na ich łamach zaczęto drukować powieść psychologiczną, społeczno-obyczajową.

Wiele miejsca poświęcano publicystyce społecznej i esejom na temat nowych prądów w plastyce, teatrze i filmie. Pisano o literaturze chłopskiej i proletariackiej, o modelu literatury zaangażowanej społecznie, problematyce artystycznej literatury rewolucyjnej. Na łamach pisma gościły takie nazwiska, jak: Adam Próchnik, Jerzy Borejsza, Ignacy Fik, Paweł Hulka Laskowski, Marian Promiński, Aleksander Baumgardten, Stefan Kawyn, Andrzej Z. Kruczkowski, Marian Czuchnowski, Jan Kott, Wanda Wasilewska, Władysław Broniewski³⁴.

W 1937 r. odeszła z „Sygnałów” grupa ludzi z Andrzejem Kruczkowskim na czele i stworzyła nowy miesięcznik „Lwów Literacki” — pomyślany jako magazyn artystyczny, gloryfikujący sanację i polemicznie nastawiony wobec lewicy. „Lwów Literacki” (1937), obok oryginalnej twórczości, zamieszczał artykuły krytyczno-literackie, na jego łamach dokonywano przeglądu ruchu wydawniczego,

³² O piśmie zob. m.in. J. Świdarska: „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” 1925 — 1934, „Szopen” 1932, „Echo” 1936-1937, Kraków 1961; B. Faron: „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie”, [w:] *Obraz literatury polskiej: Literatura polska w okresie międzywojennym*, t. 1, Kraków 1979, s. 298 — 300.

³³ Do czytelnika, „Sygnały”, 1933, nr 1.

³⁴ O „Sygnałach” zob. J. Czachowska, „Sygnały” 1933 — 1939, Wrocław 1952; T. Bujnicki, *Pismo poszukujące „Sygnały”*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1968, nr 3; A. Świecki: „Sygnały” (1933 — 1939), „Rocznik Historii czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1968, z. 2, s. 158 — 180; K. Koźniewski, *Wydajemy we Lwowie*, [w:] *Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych*, Warszawa 1976, s. 177 — 239; T. Bujnicki, M. Stępień, „Sygnały” (1933 — 1939), [w:] *Obraz literatury polskiej...*, s. 404 — 409.

teatralnego i filmowego, pisano o teorii sztuki. Publikowali tu m.in. Leopold Staff, Kazimierz Wierzyński, Paweł Hertz, Ryszard Matuszewski, Jan Brzoza, Ostap Orwin, Teodor Parnicki, Marian Piechał, Stefan Kawyn, Zygmunt Czerny³⁵.

Wśród czasopism humorystyczno-satyrycznych do najbardziej popularnych należały: tygodnik ilustrowany „Pociągiciel” (1911 — 1933), redagowany i wydawany przez Franciszka Bolkota, trzykrotnie wznawiany „Szczutek”, „Kabaret” Adolfa (Dolleccka) Olpińskiego. Były to najlepsze i jednocześnie najdłużej ukazujące się czasopisma z tej grupy. Pozostałe miały charakter efemeryczny (83%). „Szczutek” był tygodnikiem satyryczno-politycznym, występowały w nim akcenty antygermańskie, szczególnie przy podejmowaniu spraw powstań śląskich i plebiscytu; redaktorzy ostrzegali przed odradzającym się militaryzmem niemieckim. Z piśmem związane były głośne w owym czasie nazwiska twórców: Kazimierz Grus, Stanisław Wasylewski, Henryk Zbierzchowski. Stosunkowo wysokie nakłady osiągał „Kabaret” — 38 tys. jednorazowego nakładu. Innymi piśmami satyrycznymi były: „Chochół” (Leon Deresiewicz, Leon Pasternak, Stanisław J. Lec), „Hulaj dusza”, „Komik Polski”, „Kukuryku”, „Dno Oka”, „Wesołek”³⁶.

Podobnie jak w całym kraju, we Lwowie rozwijała się prasa wyznaniowa, wydawana była głównie przez wyznawców kościoła rzymskokatolickiego: 34 pisma spośród 59 tytułów, 22 czasopisma — przez grekokatolików, 3 — przez archidiecezję lwowską rytu ormiańskiego („Posłaniec św. Grzegorza” 1927 — 1934; „Gregoriana” 1935 — 1938; „Greko-Katolik” 1932 — 1939). Ukazywało się też pismo „Wiadomości Gmin Wyznaniowych Żydowskich” (1928 — 1931). Pod względem formalnym i merytorycznym lwowska prasa katolicka była zróżnicowana. Część czasopism wydawał kler diecezjalny (np. „Kurenda Konsystorza Metropolitalnego Lwowskiego...” 1783 — 1939; „Gazeta Kościelna” — organ Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Kapłanów, 1893 — 1939; „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” — organ Stowarzyszenia Księży Prefektów). Liczne tytuły ukazywały się nakładem zgromadzeń zakonnych, takich jak: bernardyni (np. „Dzwonek Trzeciego Zakonu Świętego... Franciszka Serafickiego”, 1885 — 1939; „Świt Seraficki”, 1925), reformaci (np. „Posłaniec św. Antoniego z Padwy”, 1912 — 1939), dominikanie (np. „Róża Duchowna”, 1897 — 1939, „Szkoła Chrystusowa”, 1930 — 1939), saletyńscy („Żyj po Bożemu”, 1936 — 1939), karmelici, jezuici. Stosunkowo liczne były czasopisma wydawane przez zrzeszenia katolików świeckich, miały one wysokie nakłady (np. „Apostolstwo Chorych”, 1930 — 1939; „Gazeta Niedzielną” 1898 — 1921, 1931 — 1939; „Głos Akcji Katolickiej...” 1935 — 1939; „Katolicki Głos Pracy” 1930 — 1939).

Na mapie lwowskich czasopism opisywanego okresu liczne też były czasopisma dla dzieci i młodzieży oraz czasopisma szkolne i studenckie o różnej częstotliwości: prawie połowę stanowiły miesięczniki i dwumiesięczniki, jedną trzecią — dwutygodniki. Najwięcej było czasopism efemerycznych (ok. 45%), prawie jedna trzecia ukazywała się 5 do 10 lat, pozostałe od roku do 5 lat. Najdłuższy żywot miał „Przyjaciel Dzieci” (1849 — 1931), „Skaut” (1911 — 1939), „Młoda Polska” (1920 — 1939), „Nasza Jutrzenka”

³⁵ Por. B. Faron, „Lwów Literacki” (1937), [w:] *Obraz Literatury polskiej...*, s. 358 — 359.

³⁶ Interesujące uwagi o piśmach satyrycznych znajdujemy w rozprawie T. Krzyżewskiego, *Weterani polskiego czasopiśmiennictwa humorystycznego*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1976, z. 2.

(1921 — 1939), „Iskry” (1923 — 1939), „Filomata” (1929 — 1939). Wszystkie należały też do pism bardzo poczytnych. Wyróżniał się tu „Filomata”, który był pierwszym pismem dla młodzieży upowszechniającym wiedzę o świecie i kulturze antycznej, oraz „Iskry” — umiejętnie łączące popularyzację nauk humanistycznych i technicznych z literaturą, krajoznawstwem, rozrywką³⁷. Wydawcami były najczęściej organizacje i związki młodzieżowe, np. młodzież wszechpolska o orientacji narodowej wydała „Polonię” (1919), „Akademiacką Myśl Niezależną” (1922), pod jej wpływem znajdowało się też „Czasopismo Akademickie” (1922 — 1933), miesięcznik „Młodzi” (1933 — 1935); Zjednoczenie Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej wydawało „Młodą Polkę”, Polska Akademicka Korporacja Chrześcijańska — Ikara” (1928 — 1931), organem Legionu Młodych był ukazujący się w latach 1933 — 1935 „Zryw”, młodzież zachowawcza, skupiona w Myśli Mocarstwowej, wydawała „Dwa Miecze” (1934). Młodzież ludowa (wiciowa) miała własny dodatek do pisma „Znicz” (1930 — 1939) — „Wieści”, Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej wydawał „Życie” (1924 — 1925), Związek Katolickich Organizacji Akademickich — „Młodzież Katolicką” (1932 — 1939), Związek Harcerstwa Polskiego — „Skauta” (1911 — 1939)³⁸.

Na pograniczu prasy dla dzieci i młodzieży można umieścić czasopisma szkolne wydawane przez uczniów różnych szkół, czasem przy współudziale nauczycieli. Czasopisma te przeznaczone były przede wszystkim dla młodzieży liczącej ponad 15 lat. Szczególny rozwój tych pism nastąpił po przewrocie majowym³⁹. Na 29 zarejestrowanych tytułów aż 23 powstało po 1926 r., stanowi to blisko 80% ogółu.

Od ostatnich lat XIX w. Lwów stał się miejscem wydawania najstarszych i najliczniejszych czasopism naukowych i fachowych różnych organizacji naukowych, społecznych instytucji państwowych czy też samorządowych. Czasopisma naukowe (a było ich 93), z uwagi na rozwój nauki i powstanie nowych dyscyplin, cechowała duża różnorodność. Aktywną działalność wydawniczą prowadziły uczelnie, przede wszystkim Uniwersytet Jana Kazimierza, a także towarzystwa naukowe. Polskie Towarzystwo Filologiczne wydawało czasopismo „Eos” (1894 — 1939), Polskie Towarzystwo Przyrodników — „Kosmos” (1876 — 1939), Polskie Towarzystwo Historyczne — „Kwartalnik Historyczny” (1887 — 1939), Towarzystwo Ludoznawcze — „Lud” (1895 — do dziś), Polskie Towarzystwo Orientalistyczne — „Rocznik Orientalistyczny” (1914 — 1939), Towarzystwo Heraldyczne — „Miesięcznik Heraldyczny” (1908 — 1939), Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych — „Muzeum” (1885 — 1939).

Czasopisma fachowe (gospodarcze, ogłoszeniowe, ubezpieczeniowe, techniczne, przemysłowe, rolnicze itp.) stanowiły największy procent wszystkich zebranych pism (241 tytułów — 20%).

We Lwowie rozwijały się też czasopisma masowe, wśród nich odrębną grupę czasopisma kobiece, które w okresie międzywojennym rozwijały się najbardziej dynamicznie. Do najpoczytniejszych należał „Świat Kobiety”, najpierw mie-

³⁷ Szerzej zob. J. Jarowiecki, *Prasa dla dzieci i młodzieży oraz prasa młodzieżowa w latach 1918 — 1989*, [w:] *Prasa dziecięca i młodzieżowa. Studia i materiały...*; tenże: *Czasopisma dla dzieci i młodzieży*. Cz. 1: *Lata 1918 — 1945*, Kraków 1990.

³⁸ Tamże. Zob. nadto: A. Pilch, *Prasa studencka w Polsce 1918 — 1939*.

³⁹ J. Jarowiecki, *op. cit.*, s. 30-31.

sięcznik, a później dwutygodnik, wydawany przez księgarnię Polską B. Połonieckiego (20 tys. nakł.), ukazywał się w latach 1921 — 1939.

Rozwijała się również prasa sportowa; spośród 47 czasopism sportowych trzy wychodziły przed 1918 r. Do tych długowiecznych należały „Łowiec” (1878 — 1939), „Przewodnik Gimnastyczny”, (od 1924 r.), „Przewodnik Gimnastyczny »Sokół«” (1881 — 1939). Do dziś kontynuowany jest „Taternik”, którego pierwszy numer ukazał się w 1907 r. Od 1923 r. do tej pory wychodzą także „Wierchy”.